

Asr-ý Saadetten Günümüze Diyalog - 4.Bölüm - Halifeler ve Osmanlı döneminde Diyalog

Kur'an-ý Kerime ve Efendimiz'e (sav) en bađlý insanlar olan ve Kur'aný Kerim'de Allah'ın, 'Ben onlardan razýým' (41) dediđi Ashab-ý Kiram'ın bu noktada farklı dübünmeleri hiç mümkün mü?

A) Dört Halife döneminde Diyalog

Gayrimüslimlerin kendi kültür ve dini inanýplarını devam ettirdikleri okullar, İslam idaresi altındada eğitimlerine devam etmişler buralardan bağta patrikleri olmak üzere din adamları yetiştirmişlerdir. İncelemelerimizde, Hristiyanlara karşı çıkarılan zorlayıcı emirnamelerin hiçbirisinde, onlara ait din okullarını denetim altına almayı, kıstlayıcı bir hükme rastlanmaz !

Peygamberimizin vefatından sonra başlayan Fetih hareketleri ile birlikte ele geçirilen şehirlerin çoğu Sulh yoluyla ele geçirilmiş ve cizye ödemeleri şart koşularak gayrimüslimlere bir ahitname ile yükümlülükleri ve hakları sunulmuştur. Bu ahitnamelerde, fetih beldelerde faal olan kiliselerin yıkılmıyacağına dair garantiler bulunuyordu. Hatta Hz.Ömer, Kudüsün fethi üzerine gittiği bu şehirde Patrik Sofranyus'un namazını büyük Kıyame (Bas) Kilisesinde kılmayı teklifini geri çevirmiş, payet bu Kilisede namaz kılınmadıkça halinde acaba ileride camiye çevrilir ve bir haksızlığa vesile olurmuyum mülahazası çerçevesinde uygun görmemiştir. (42)

Halife el-Velid b Andulmelik tarafından Dımeşk mescidinin genişletilmesi gayesiyle yıkılan Yohanna Kilisesiyle ilgili hatalı uygulama, Halife Ömer bin Abdulaziz tarafından düzeltilmiş, o kilisenin iadesi dübüncesi ile, Hristiyanlar buna Rıza göstermedikçe kilise yerine yapılan caminin yıkılmasına karar vermiştir.

Miladi 3.Asırda yapılmış Tur dağındaki Sina Manastırı (St.Catherina Manastırı) , bugün bile ziyaretçilere sahip olması bakımından İslami İdare tarafından korunmuş, sadece bir hatıra mahiyetinde küçük bir odası namaz kılmak üzere düzenlenmiştir. Bununla birlikte, Filistin, Suriye, Ürdün, Mısır, Irak ve Anadolu coğrafyasında mevcut bazı manastırların XXI.Yüzyıla ulaşabilmiş olması İslamın farklı din mensublarına bakıp açısını net bir ortaya koymaktadır. (43)

Emevi devletinin, Hristiyanların yodun olarak yapıldığı Pam topraklarında, iktidara gelmesinden itibaren, Hristiyanların devlet kademelerinde geniş çerçevede istihdam edildikleri bilinmektedir. Bu husus Abbasiler döneminde devam etmiştir. Onların bu hoşgörüsüne tahammül edemeyen kimseler olmasına rağmen uygulamalar devam etmiş ve Abbasi bürokrasi hayatında Vezirlik makamında bile pek çok Hristiyan görevlendirilmiştir. El-Maverdi, vezirlik görevini tefvid (karar) ve tenfiz (uygulama) olarak iki ana Gruba ayırmış ve tenfiz makamına bahse konu gayrimüslimlerin istihdam edileceğini belirtmiştir. Yıllık asırlarda, tefvid makamında bulduklarıda olmuştur. Özellikle ilk Hicri 5 Asırda kurulan devletlerin değipik alanlarında, Köy Reisliği (Mevazit) , Cehbez, Katib, Tabip, Divan-ül Ceyb başkanlığı, Kahramane (özel vekil) , Hazinulfürüp, Zimam, Sahibü- Purta gibi vazifelerde görevlendirilmişlerdir. Özellikle sarayda görev yapan Tabipler, ailenin bir bireyi olarak izinsiz Halife ve yakınlarının odalarına girebilmeler ve ibadetlerini de yine sarayda yapabilmelerdir. Emevi Sarayında önemli bir yeri olan Saray Pairliğine getirdikleri gibi, Abbasiler döneminde de yine Hristiyan Pairler Saraya gelerek eserlerini sunmuşlardır. (44)

Hulefayı Rapidin döneminde, zımmi statüsü aynı Efendimiz (SAV) döneminde olduğu üzere devam etmiş, hatta Hz.Ömer kendi döneminde gerçekleştirilen Fetihlerde, ele geçirilen insanların esir statüsünde değil, direkt zımmi statüsüne tabi tutup büyük bir insanîyetperverlik göstermiştir. Demek cizye, Hristiyanları ezme için değil onları korumak için alınan bir katılım payı olduğuna Thımas W.Arnold kabullenmektedir. (45)

Tüm bunlarla beraber, ilk Fetih hareketleri sırasında Bizanslıların İslam ordularını geri püskürtme amacıyla ile saldırı düzenledikçe, korumayı yerine getiremeyeceklerini anlayan Müslümanlar (o bölgenin Müslüman Valisi) , Ehli Kitaptan topladıkları vergi geri iade etmiş ve bu davranış bölge halkında derin tesirler bırakmıştır. Bu konuya en güzel örnek, Pam Valisi Ubeyde bin Cerrah'ın, bahse konu Bizansın saldırısı karşısında, daha güçlü bir Ordu ile geri döneceği ana kadar geçici olarak Pam'de deği sırada, Hristiyanların Liderini yanına çağırıp, topladığı cizyeyi iade etmesidir. Bunun üzerine, Pamda bulunan ve vergi iade alan Hristiyanlar, Bizanslıların Hristiyan olmasına karşın, Müslüman bir idarenin başlarına tekrar geri gelmesi için, Manas kapısını ve tekrar Müslümanların raiyetine girmek için dua etmişlerdir. (46)

Hz.Ali'nin: 'Zimmet akdi, malları mallarımız, kanları kanlarımız olsun diye akdedilir' yaklaşımı, Zımmile İslamiyetteki konumuna açıklık getirmiştir. (47)

Hz.Ömer'in yapılmış bir zımmiye söylediği; gençliğinde senden cizye alıp, ihtiyarlığında seni terk etmek olmaz “ mephurdur. Yine Hz.Ömer'in cüzzamlı Cabiye Hristiyanlarına zekat gelirlerinden pay ayırdığı ve kendilerine yardımcı olmaları da bilinmektedir. (48)

B) Türk-İslam devletlerinde ve Osmanlıda Diyalog

Türk-İslam Devletleri, Müslüman olmayanlara karşı iyi niyetli ve müsamahalı davranmış, onların dini değerlerine karşı saygılı ve bunu yaparken insani bir vazifesinde ötesinde, İslam dinini referans almışlardır.

İslam Hukukçuları, dünyayı Dar-ul İslam ve Dar-ul Harb olarak ikiye ayırmasına karşın, kendilerine İslamın kaidesi olan Dar-ul Sulh yolunu seçmişlerdir. Bu düşünce sayesinde, Osmanlı sınırları içinde bulunan Müslüman olsun veya olmasın insanlar, aynı zamanda asırlarca barış ve huzur içinde yaşayabilmişlerdir.

Peygamberimizin ihdas ettiği geleneğe göre Adalet karşısında, Devlet Başkanında “kanun üstü “ bir konumda değil, sıradan bir vatandaş gibi muamele görmeyi gerektirmiştir. Dünya tarihi, o zamandan itibaren sıradan bir tebaanın, hatta bir gayrimüslimin bile, Hükümdarı mahkemeye verebildiğini göstermektedir. Fatih Sultan Mehmed'in, bir Hristiyan Rum tarafından dava edilip, mahkum olmasına başka nasıl izah edebiliriz? (49)

Yine Osmanlı Döneminde, gayrimüslimlerin kendi Kanunlarını (Hukuklarını) , Müslüman otoritelerin müdahalesi olmadan kendi Hakimleri tarafından karar verdiklerine ve bu kararları uygulamayı, mevcut Hükümetin kendine mecbur ettiğine şahit olmaktadır. (50)

Ermeni ve Gürcü Kaynaklarda, “Melikpaşa'nın, bütün Hristiyanlara karşı befkate dolu olduğunu, geçtiği memleket halklarında bir Baba gibi davrandığını ve buna istinaden bir çok ülkelerin, kendi istekleriyle onun idaresine girdiklerini, ölümünde cenazesinde Müslümanların yanında Hristiyanlarında katıldığını nakletmektedir. (51)

1071 yılından sonra Anadolu'da yapmaya başlayan Selçuklu Türkleri, Hristiyanların mal, can emniyetlerini de azami derecede korumuş, 12.Yüzyılda Erzurum, Erzincan gibi Anadolu şehirlerini ticaret maksadıyla dolayan Latin tüccarların ibadetleri için bile özel kiliseler yapılmıştır. Selçuklu sultanlarının birçoğu, buraları ziyaret edip, rahiplere bağlılarda bulunur ve manastır vergileri kaldırmışlardır. Bu müsamaha anlayışı, Türklerin İslam ile tanışmalarından öncede vardı. (52)

600 yılı Dünya siyasetine yön vermiş olan Osmanlı Devlet-i Aliyesi, bugün hemen her ülkenin yakından ilgisini çekmekte ve öznel çökuluslu devletlerin bir tecrübe kaynağı olarak müracaat kaynağı olmaktadır. Bunun nedeni, sadece Avrupa, Asya ve Afrika'da sahip olduğu geniş stratejik topraklar değil, aynı zamanda Doğu Roma gibi bir devletin varisi olarak yönetiminde çok farklı milletleri ve dinleri bir araya getirmesidir. Aslında Osmanlı Devletinin 624 yıllık bir ömre sahip olmasının Türk ve Müslüman olmayan bu nüfusun önemli bir katkısı vardır. Osmanlı'nın, bahse konu farklı dine sahip bu milletlere uyguladığı Adil ve Hoşgörülü yönetim, Rumeli topraklarında Osmanlıların beklendiğinden daha fazla yayılmalarına ve kalmalarına zemin hazırlamıştır. Nitekim, İspanya'da baskı altında kalan Yahudilerin, Osmanlı topraklarına getirilerek koruma altına alması ve yerleştirilmesi, ülkelerdeki gayrimüslimlere hoşgörünün ve güçlü bir devlete tabi olmanın avantajını hissettirmiş ve Osmanlıya artırmıştır. (53)

Osmanlı İdaresi, vatandaş bulunan gayrimüslimlerin sadece dini ve örfi eğitimlerine hürriyet getirmemiş, aynı zamanda onların ekonomik bakımından da refah düzeyi yüksek bir yapıya sahip olmalarını hedeflemiştir. Bunun için, Hristiyanlar çalışıyorlar veriyorlar diye, Pazar gününe denk gelen semt pazarının gününü, başka bir gün ile değiştirmek suretiyle mağdur olmaları engellemeye çalışmışlardır (54) Aynı zamanda evlilik akdi, boşanma, çeyiz, mehir, nafaka gibi bugün için özel Hukuka dahil konular gayrimüslimler tamamen özerk bırakılmıştır. (55)

Bu alana ilişkin hukuki davaları kendi cemaat mahkemeleri bakardı.. Ancak, bu konulardaki problemleri isterlerse İslami mahkemelere götürüyorlardı. Aynı cemaate mensub kişiler arasındaki davalar ise, ilgili cemaat başkanları tarafından çözülemezse, “ mahkemelere getirilirdi. Ancak, Periyodik sicillerinden, zımmilerin özel Hukuka ait davalarını ve noter işleri tercihini, Kadı önüne getirdiklerini görüyoruz. Dini befler veya cemaat mahkemeleri tarafından verilen hükümler, onlar adına devlet tarafından infaz ve icra olunurdu. (56)

Burdan da rahatlıkla ifade edebilirizki, Osmanlı Milletler Sisteminin yapısı, sadece dini ve ırki değil, daha çok Sivil ve Hukuki bir çoğulculuğa dayanmaktadır. (57)

Osmanlı Kurucusu Osman Bey, uygulamalarında ve verdiği kararlarda Hıristiyanların dini haklarına dokunmamış ve ilk Osmanlı Hükümdarlarında, çepitli memuriyetlere ve zaman zaman Komutanlık makamına Hıristiyanlardan seçmiştir. Fatih Sultan Mehmet Mayıs 1453'de İstanbul'da girdiğinde, halk Ayasofya'da ayin yapmakta ve korku içinde beklemekteyken, Fatih, rahib'i yanına çağırarak: "Evlere dönmelerini, herkesin can, mal ve namusunun emniyette olduğunu, iş ve sanatlarına devam etmelerini" istedi. Fatih, bu vesile ile Ortodoks Rumları yeniden tekilatlandırdı ve patriklik makamına kendi örf ve adetlerine göre, Georgios (Kortesios) Skolarios (Gennadios) "un yeni bir patrik olarak seçilmesini sağladı. Bu kipi, Türk hakimiyeti altındaki ilk Patrik olmuştur. Seçimden sonra yemeğe davet edilen yeni Patriği karışlamaya yapıy vezirlerini gönderen Fatih, uzun sohbetten sonra, dini idare ve mezheb işlerinde ona haklar takdim etmiştir. "Millet babı" ünvanında vererek, onu bütün dindablarının meseleleri üzerinde yetkili kılmış, hürmetkar bir şekilde kapısına kadar uğurlamış, beyaz bir ata bindirmiş ve bir hükümdar gibi uğurlamak üzere bütün Saray erkânına ve Devlet Umer emir vermiştir.

Fatih, daha sonra Patriğe birde ferman (berat) vermiştir. Bu fermanla kısaca, patrik ve büyük papazların rahatsız edilmeyeceği, genel hizmetlerden (vergi vb.) muaf tutulacağı, Kiliselerinin camiye çevrilmeyeceği, dini ayinlerin serbest kalacağı, Nikah-cenaze işlemleri ve törenlerinin eskisi gibi yapılabileceği, Patriğin statüsünün Vezir statüsünde kabul edileceği, kendilerine bir de "Muhafız Birliği" verileceği, beklindedir. Din imtiyazları denebilecek olan bu haklara, Fatih'ten sonraki Padişahlar bir takım ilaveler yaparak, genellikle sadık kalmışlardır.

Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı F.François'un, Kudüsteeki bir kilisenin camiye çevrilmesi sebebiyle yazdığı rica mektubuna gönderdiği cevapta, önceki imtiyazların devam edeceğini belirtmiştir. (58)

Kanununun çağdaşı olan ve Protestanlığın Kurucusu Martin Luther bile, muvakkat bir kadirpinaslık ile: "Türkler gelip de Almanya'da adilane idarelerini acaba kuramazlar mı?" düpüncesinde olduğu bilinmektedir. (59)

Avrupa Devletlerinde azınlıkların zor bir hayat yaşadığını gören Voltaire (Volter) Türkiye'deki azınlıklar hakkında şunları yazmak zorunda kalmıştır: "Küçük dünyamızdan çykalm ve Kıtanın kalan kısmını inceleyelim, Türkler, çepitli dinlere milleti huzur içinde yapıyor, İstanbul'da 200 bin Rum güven içinde, demek oluyorki, Osmanlı Ydaresi, gayrimüslimlere tam bir hürriyet ve adalet sağlamıştır" (60)

Devletin sağladığı tam hürriyet ve uyguladığı adalet sebebiyle gayrimüslimlerin ruhani liderleri bizzat kendileri Devlet-i Aliye'ye şükranlarını sunmuşlardır. Mesela, "Patrik-i İstanbul-ı Rum ve Asitane'de mukim Cemaat Metroplidan" imza ve mührünü taşıyan belge, bunlardan bir tanesidir. İspanya Kralı Ferdinand'ın, Yahudileri yok etmek istemesi üzerine Sultan II.Beyazid, onu kınamış ve bir kanun çıkararak onları Türkiye'ye getirmiştir. (61)

Sırp Kralı Brankoviç'in Macar İmparatoruna yazdığı: "Osmanlı bizi güneyden, siz de kuzeyden sıkıştırıyorsanız Hıristiyan olan sizlere itaat etmek istiyoruz. Acaba Ortodoks kiliseleri hususunda nasıl muamelede bulunacaksınız?" sorusuna verdiği bu ilginç cevap enteresandır: "Bütün Ortodoks Kiliseleri yıkılacak, yerine yeni Kiliseler inşa edilecektir". Bunun üzerine aynı heyet Fatih Sultan Mehmet'e gönderilmiş ve Fatih'in cevabı şu şekilde olmuştur: "Herkes kendi halkına, kendi mabedinde ibadet etmeye devam edecektir" Evet, eğer bugün Kumkapıda, özellikle cumartesi ve pazar günleri çan sesleri duyulurken, ikinci namazında Allahu Ekber sesleri ile ipitiliyorsa, eğer Mihrimah Sultan Camii'nin hemen yanında Kilise inşasına müsaade edilmişse, bu Hoşgörü ve Müsamaha Ruhunun önemli bir tezahürü değil midir? Gayrimüslimlere, Osmanlı Devletinde sadrazamlık, valilik, sancakbeylik, ve belli yerlerde kadılık ve devlet bakanlığı dışında bütün görevlerin verilmiş olmasını nasıl izah edebiliriz? (62)

41 Tevbe Suresi, 100

42 El-Akkad, el-Abkariyyatül İslamiye, Beyrut 1968,

427- 428; Muhammed Hüseyin Heykel, el-Faruku Ömer,

Kahire 1963-1964, I, 258-260

43 Levent Öztürk, Asrı Sadetten Haçlı seferlerine kadar İslam

Toplumu Hıristiyanları, s.118-119

- 44 Levent Öztürk, Ýslam toplumunda hristiyanlara gösterilen Hoþgörü örnekleri, Sakarya Üni. Ýlahiyat Fak. Dergisi, 4/2001, s 25-37
- 45 Thomas W.Arnold, The Preaching of Ýslam, London 1913, s.60-61
- 46 Ebu Yusuf, Kitabı & Harac, s.139; Belazuri, Futuhul Bulhan, s187
- 47 Serahsi, Berhu Siyeri & Kebir, III,250.
- 48 Ýbn kayyim, Ahkam, I,38; Ýbn Sa & d, et-Tabakatül Kübra, Beyrut 1957-1960, I,380.
- 49 Hamidullah, el-Vesaik, s.83
- 50 Hamidullah, el-Vesaik, s.66-72
- 51 Osman Turan, Türk Cihan hakimiyeti mefkuresi tarihi, Ýst.1979,I, sy.288-289
- 52 I.Goldheizer, Ýslam Ansiklopedisi, Ehlü & Kitab md.
- 53 Yusuf Halaçođlu, & Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Vakıf ve Dini Tepekküllerin Statüsü &, Osmanlıda Hoþgörü ve Birlikte Yaşam Sanatı, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı yay, Ýst. 2000, s 127-129
- 54 Ziya Kazıycı, & Osmanlı Devletinde Hoþgörü &, Ýst.Büyükşehir Belediyesi, 7-8 Mart 1998, Ýst. S.110-113
- 55 Fındıkođlu, Fahri, Hukuk Sosyolojisi, ÝÜY, Ýst. 1958, III/55
- 56 Türk Dünya Araştırmalar Vakfı, Beriyye Sicilleri, Ýst.,1989, II/ 56-57; Bozkurt, Gülnihal, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki durumu, TTKY, Ank.,1989, s.23-24
- 57 Bulaç; Ali, Ýslam ve Fanatizm, Ýst., 1993, s.86-88
- 58 Süreyye Pahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ýst. 1980, s.48
- 59 Tarih.III, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, Yeni ve Yakın Zamanlarda Türk Tarihi, Ýst.1931, s.52
- 60 E.A.Murat, Milli İpık, Sayı.1, s.31

61 M. Süreyya Pahin, “Osmanlı Devleti’nin hristiyanlarla
Münasebetleri”, Asrıımızda Hristiyan-Müslüman
münasebetleri, ÝSAV, Ýst. 1993, s.111-120

62 Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Devletinde Barış ve
Hoşgörünün Hukuki Temelleri”, Osmanlıda Hoşgörü
birlikte Yaşama Sanatı, Gazeteciler ve yazarlar Vakfı
yay., Ýst. 2000, s.64-73